

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

УДК 340:316.72

<https://doi.org/10.31548/law2019.02.001>

ДО ПИТАННЯ ПРО СТРУКТУРУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

В. О. КАЧУР, кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: kachur_v@nubip.edu.ua

Анотація. У статті окреслено роль правової культури у побудові правової держави, формуванні громадянського суспільства, в історії людства та у житті окремої людини. Зосереджено увагу на необхідності виокремити головні частини структури правової культури через структуру культури як системного явища за допомогою принципу ізоморфізму. Пропонована структура дозволить розширити простір для подальших досліджень структури правової культури та дасть поштовх до загальнотеоретичного аналізу її окремих структурних частин, що сприятиме здійсненню політики національної безпеки в соціально-економічній, політичній та регіональній сферах суспільного життя, збереженні історичного надбання та національної ідентичності України, подоланні внутрішніх і зовнішніх загроз її сталому державно-правовому розвитку.

За результатами дослідження встановлено, що єдина теорія розуміння та аналізу структури правової культури у вітчизняному правознавстві наразі відсутня. При характеристиці структури правової культури її краще показувати через структуру родового поняття. Здійснено аналіз структури культури як системного явища з об'єктивної, суб'єктивної та нормативної сторони. Використовуючи принцип ізоморфізму, у структурі правової культури виокремлено три частини – об'єктивну (правова діяльність), суб'єктивну (правова позиція) та нормативну (правові регулятори).

Ключові слова: культура, структура культури, структура правової культури, життєдіяльність, свідомість, життя, діяльність, діяльнісні процеси, позиція, життєва позиція

Актуальність.

Відсутність цілісної концепції правової культури спричинює нара-

зі відсутність єдиної загальної культурно-правової політики держави. Розробка стратегії розвитку правової культури стає першочерговим завдан-

ням, оскільки дозволить сформувати функції правової культури у здійсненні політики національної безпеки в соціально-економічній, політичній та регіональній сферах суспільного життя, збереженні історичного надбання та національної ідентичності України, подоланні як внутрішніх (безробіття, трудова міграція, знецінення праці, слабкий соціальний діалог та соціальна згуртованість), так і зовнішніх (анексія територій, військові конфлікти) загроз її сталому державно-правовому розвитку. Тому активізація науково-правових досліджень у цьому напрямі є вкрай актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Культура є складним феноменом і виступає об'єктом дослідження різних наук про людину та суспільство. Представники правничої наукової спільноти також не залишаються осторонь та продовжують робити вагомий внесок у доктринальне дослідження проблем правової культури (В. Бачинін, Т. Бачинський, О. Данильян, О. Єгоров, О. Костенко, О. Лукашева, С. Максимов, Л. Макаренко, О. Макєєва, О. Молчанов, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, Г. Осипова, О. Проць, П. Рабінювич, Ю.Шемшученко та ін.).

Метою статті є виокремити головні частини структури правової культури.

Результати.

Сьогодні у правничій літературі, яка багата науковими розвідками у напрямі дослідження правової культури загалом, натомість бракує досліджень, що стосуються єдиної теорії розуміння та аналізу структури правової культури.

Заслужують на увагу наукові розвідки О. М. Макєєвої та В. Т. Журавльової [5, с. 8–9] та М.Ф. Целуйка [12] в частині узагальнення усталених в юридичній науці підходів щодо складових елементів її структури. Власне бачення структурних складових правової культури М. Ф. Целуйко вибудовує через компоненти правової культури загалом (правова свідомість; правові відносини; законність і правопорядок; правомірна діяльність суб'єктів; право; державно-правові інститути; юридична техніка; юридичний акт) [12, с. 6], а також залежно від носія правової культури він пропонує розрізняти структурні складові правової культури суспільства (рівень розвитку правової свідомості та правової активності суспільства, рівень розвитку правової діяльності та рівень розвитку всієї системи юридичних норм (рівень розвитку права, культури юридичних текстів і т. д.) [12, с. 6–7] та, виходячи зі змісту правової культури особистості, виокремлює три групи елементів: а) ідейно-теоретичні правові уявлення; б) позитивні правові почуття; в) творча діяльність індивіда у правовій сфері [12, с. 8, 11, с. 7]. Схожої позиції щодо розмежування елементів структури правової культури залежно від її носія (суспільства чи особистості) дотримується й І. Ю. Хомишин [9]. Однак, такий підхід викликає певні зауваження: по-перше, ми спостерігаємо суттєві розбіжності серед елементів, які складають структуру правової культури загалом та її різновидів за носіями; по-друге, викликає застереження виокремлення у структурі правової культури суспільства елементів залежно від носія культури. Говорячи про правову культуру суспільства, професійної групи чи особистості, ми ведемо мову швидше про її рівень у значенні «ступінь чистієс ... культури»[7].

Оскільки правова культура є різновидом культури, тому її структуру краще показати через структуру родового поняття.

Культуру ми визначаємо як специфічний спосіб організації та розвитку людської життєдіяльності в конкретних історичних умовах, що визначає соціальну орієнтацію та життєву позицію учасників суспільного життя і проявляється у цінностях [4, с. 16]. Тому культура покликана організувати передусім життєдіяльність людини, а організація будь-яких процесів базується як на засадах тектології – всезагальної організаційної науки, розробленої у першій чверті ХХ ст. О. О. Богдановим [3], так і на загальній теорії систем [1]. Крім того, в основу нового уявлення про систему закладено також і певний процес (процес функціонування, процес розвитку або єдність цих процесів), який також задає цілісність розглядуваного об'єкта [6, с. 60]. Оскільки життєдіяльність можна визначити як діяльнісні процеси, через які відбувається тотальне переживання людиною свого буття, тому культура характеризується усіма властивостями, що притаманні їй як системі. Однак, ми не будемо зупинятися на аналізі культури як системи, а спробуємо лише виокремити головні частини її структури.

Зазначимо, що І. В. Блауберг відносить структуру до групи системних понять, що описують внутрішню будову системних об'єктів [2, с. 249]. Під структурою розуміють сукупність зв'язків, за якими забезпечується енерго-, масо- та інформаційний обмін між елементами системи, що визначає функціонування системи в цілому та способи її взаємодії із зовнішнім середовищем [10, с. 23]. Таким чином, структура найповніше характеризує систему, оскільки

відіграє системоутворюючу роль та поєднує між собою системні поняття «елемент», «цілісність» та «зв'язок», «методологічна вага» яких, на думку І. В. Блауберга, є значною в системних дослідженнях [2, с. 250].

Культура – це суспільно-історичне явище, у формах та категоріях якого відображається навколишній світ людини та її життєдіяльність. Культура як явище може існувати винятково у людському середовищі. Тому її центральним елементом буде людина. Щодо людської життєдіяльності, то вона проявляється комплексно з таких сторін – об'єктивної, суб'єктивної та нормативної.

Взаємодія людини із навколишнім світом найповніше проявляється у процесі людської діяльності. Вона не лише забезпечує пристосування людини до умов життя, а й активізує її відповідно до своїх потреб. Діяльність – це обумовлена потребами та здійснювана за допомогою певних засобів сукупність свідомих та вольових дій суб'єкта, спрямована на явища об'єктивного світу з метою їх зміни та перетворення. Головними діяльнісними процесами, які становлять основу людського способу життя, Ю. Швалб називає життєзабезпечення (накопичення ресурсів), життєустрій (забезпечення комфорту та благополуччя) та життєреалізація (рух до великої мрії) [13, с. 199–200].

Діяльність є об'єктивною стороною життєдіяльності, обумовлюється і напряму залежить від свідомості, яка є з'єднувальною ланкою між людиною та навколишнім світом. Будучи цілісним, внутрішньо диференційованим і структурно оформленим психологічним процесом пізнання та відображення людиною навколишнього світу та самої себе, свідомість

визначає життєву позицію суб'єкта, яка має неабияке значення для розуміння феномену культури і виступає її суб'єктивною стороною.

Категорія «життєва позиція» отримала свій філософський статус у другій половині ХХ ст., а до цього вона розглядалася як складова таких понять, як «самовизначення», «соціальна орієнтація», «соціальна роль», «спосіб життя» та ін. Для повного з'ясування сутності поняття «життєва позиція» спробуємо дати означення двох слів, з яких вона складається – «життєва» та «позиція».

Слово «життєва» є похідним від терміну «життя», під яким розуміють тотальне переживання людиною свого буття. Щоб повністю зрозуміти життя сучасної людини, необхідно враховувати такі його характеристики, як стиль життя, спосіб життя, зміст життя, життєві цілі, життєві завдання, життєва перспектива, життєві стратегії, життєві ролі, життєвий сценарій, план життя, життєвий вибір.

Щодо слова «позиція», то вона є системою ціннісних орієнтацій та установок людини, які відображають її ставлення до когось або чогось. Позиція людини включає в себе такі компоненти: 1) інтелектуальний – знання про об'єкт такого ставлення; 2) емоційний – психологічні переживання суб'єкта щодо об'єкта ставлення; 3) поведінковий – реалізує спосіб активності до об'єкта ставлення.

Усі ці компоненти закріплюються під час здійснення суспільної практики і відображаються у таких рисах характеру людини: 1) комунікативні – ставлення людини до іншої людини, когось; 2) суб'єктно-діяльнісні – ставлення до предметного світу, чогось; рефлексивні – ставлення людини до самої себе, «Я» [8].

Прояв життєвої позиції визначають світогляд та досвід людини. Таким чином, життєва позиція є стійкою, внутрішньо усвідомленою готовністю людини до певних дій, що ґрунтується на її світогляді і життєвому досвіді та відображає її ставлення до інших людей, їх утворень та суспільства загалом.

Серед системних понять П. М. Хом'яков виділяє функціональне середовище системи – характерну для системи сукупність законів, алгоритмів та параметрів, за якими здійснюється взаємодія (обмін) між елементами системи і функціонування (розвиток) системи загалом, і розкриває його на прикладі живого організму, де «ці закони обмежують можливу динаміку взаємозв'язків між елементами організму деякими правилами, що не дозволяють цим елементам розвиватися на шкоду цілому організму» [10, с. 23]. Оскільки культуру ми розглядаємо як соціальний об'єкт, тому її функціональне середовище, а відповідно і нормативну сторону, становитимуть соціальні регулятори, які утворюють основу соціального порядку, що пов'язує членів суспільства, регулює їх взаємодію і визначає способи ставлення до об'єктів та поведіння з ними.

Кожна із цих сторін – об'єктивна (діяльність), суб'єктивна (життєва позиція) та нормативна (соціальні регулятори), утворюють окремі частини культури як системного явища. У свою чергу, кожна із них є складним об'єктом, що включає низку компонентів, внутрішньо організованих та структурованих.

Правова культура, будучи різновидом культури, має з нею спільну природу, а тому її також можна розглядати як системне явище. Це доз-

воляє використовувати принцип ізоморфізму, що передбачає можливість використовувати одну систему для моделювання іншої системи.

Таким чином, структура правової культури як способу організації та розвитку правової життєдіяльності учасників суспільного життя включає три частини – об'єктивну (правова діяльність), суб'єктивну (правова позиція) та нормативну (правові регулятори).

Висновки і перспективи.

У теорії держави і права, не зважаючи на значну увагу до дослідження феномену правової культури, бракує наукових розвідок щодо єдиної теорії розуміння та аналізу структури правової культури.

Оскільки правова культура є різновидом культури, тому її структуру краще показувати через структуру родового поняття. Культура як суспільно-історичне явище у своїх формах та категоріях відображає життєдіяльність людини, яка проявляється комплексно з об'єктивної, суб'єктивної та нормативної сторін. Кожна із них – об'єктивна (діяльність), суб'єктивна (життєва позиція) та нормативна (соціальні регулятори), утворюють окремі частини культури як системного явища.

Використовуючи принцип ізоморфізму, у структурі правової культури як способу організації та розвитку правової життєдіяльності учасників суспільного життя можна виокремити три частини – об'єктивну (правова діяльність), суб'єктивну (правова позиція) та нормативну (правові регулятори).

Пропонована структура дозволить розширити простір для подальших досліджень структури правової куль-

тури та дасть поштовх до загальнотеоретичного аналізу її окремих структурних частин.

Список використаних джерел

1. Bertalanffy, Ludwig von. General System Theory: Foundations, Development, Applications. George Braziller Inc., 1968. 289 p.
2. Блауберг И. В. Проблема целостности и системный подход. Москва: Эдиториал УРСС, 1997. 448 с.
3. Богданов, А. А. Тектология (всеобщая организационная наука). В 2 кн. Москва: «Экономика», 1989. Кн. 1. 304 с.; Кн. 2. 351 с.
4. Качур В. О. До визначення поняття «правова культура» у правознавстві. Право. Людина. Довкілля: науково-практичний журнал. 2018. Vol. 9. № 1. С. 12–20.
5. Макеева О. М., Журавльова В. Т. Структура правової культури у юридичній науці. URL: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/26900>
6. Программа разработки методики проектирования. концепция системного проектирования. Отв. ред. А. А. Пископфель, В.Р. Рокитнянский, Л.П. Щедровицкий. Москва: «Наследие ММК», 2007. 400 с.
7. Словник української мови: в 11 томах. Том 8, 1977. С. 547. URL: <http://sum.in.ua/s/rivenj>
8. Тавровецька, Н.І. Теоретико-методологічний аналіз дефініції життєва позиція особистості. Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. Гол. ред. Н. Є. Завадська. Северодонецьк : Східноукраїнський університет ім. В. Даля, 2016. №3(38). С. 392–399. URL: <http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/1900>
9. Хомишин І. Ю. Роль правової культури у забезпеченні порядку у суспільстві. Вісник Національного університету «Львів-

- ська політехніка». Юридичні науки. 2014. № 810. С. 105-109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_810_19
10. Хомяков П. М. Системный анализ: Экспресс-курс лекций. Москва: Издательство ЛКИ, 2008. 216 с.
  11. Целуйко М.В. Компетентна правова культура в механізмі формування та реалізації українського права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2012. 19 с.
  12. Целуйко М.В. Структура правової культури у вітчизняній юридичній літературі. Науковий вісник Чернівецького університету: Правознавство. Чернівці. 2010. Вип. 538. С. 5–10.
  13. Швалб Ю. М. Просторово-психологічна організація середовища буття і життєдіяльності. Актуальні проблеми психології. 2015. Т. 7. Вип. 40. С. 198–207.
  6. Prohramma razrabotky metodyky proektyrovaniya. Kontseptsyia systemnoho proektyrovaniya [The program of development of design methods. the concept of system design] (2007). Otv. red. A. A., Pyskoppel, V. R., Rokytnianskyi, L. P., Shchedrovyytskyi. Moskva: «Nasledye MMK», 400.
  7. Slovnyk ukraïnskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language] (1977): v 11 tomakh, 8, 547. Available at: <http://sum.in.ua/s/rivenj>.
  8. Tavrovetska, N. I. (2016). Teoretyko-metodolohichni analiz definitsii zhyttieva pozytsiia osobystosti [Theoretical and methodological analysis of the definition of the life position of the person]. Teoretychni i prykladni problemy psykholohii. Sievierodonetsk: Skhidnoukrainskyi univversytet im. V. Dalia, 3(38), 392–399. Available at: <http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/1900>
  9. Khomyshyn, I. Yu. (2014). Rol pravovoi kultury u zabezpechenni poriadku u suspilstvi [The role of legal culture in ensuring order in society]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Yurydychni nauky, 810, 105–109. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_810_19.

References

1. Bertalanffy, Ludwig von. (1968). General System Theory: Foundations, Development, Applications. George Braziller Inc., 289.
2. Blauberh, Y. V. (1997). Problema tselostnosti y systemnyi podkhod [Problem of integrity and systematic approach]. Moskva: Edytoryal URSS, 448.
3. Bohdanov, A. A. (1989). Tektolohyia (vseobshchaia orhanyzatsyonnaia nauka) [Tectology (General organizational science)]. V 2 kn. Moskva: «Ekonomyka», 1989. Kn. 1, 304; Kn. 2, 351.
4. Kachur, V. O. (2018). Do vyznachennia poniatia «pravova kultura» u pravoznavstvi [To the definition of «legal culture» in law]. Law. Human. Environment, 9 (1), 12–20.
5. Makieieva, O. M., Zhuravlova, V. T. Struktura pravovoi kultury u yurydychnii nauki [Structure of legal culture in legal science]. Available at: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/26900>
10. Khomiakov, P. M. (2008). Systemnyi analiz: Ekspres-kurs lektsyi [System analysis: a rapid course of lectures]. Moskva: Yzdatelstvo LKY, 216.
11. Tseluiko, M. V. (2012). Kompetentna pravova kultura v mekhanizmi formuvannia ta realizatsii ukrainskoho prava [Competent legal culture in the mechanism of formation and implementation of Ukrainian law]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia». Odessa, 19.
12. Tseluiko, M. V. (2010). Struktura pravovoi kultury u vitchyzniani yurydychnii literaturi [The structure of legal culture in the domestic legal literature]. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu : Pravoznavstvo. Chernivtsi, 538, 5–10.

13. Shvalb, Yu. M. (2015). Prostorovo-psykholohichna orhanizatsiia seredovyshcha buttia i zhyttiediialnosti [Space-psychological organization of the environment of being and of the life activity]. Aktualni problemy psykholohii, 40, 198–207.
-
-

V. O. Kachur (2019). To the question about the structure of legal culture. Law. Human. Environment, 10(2): 6–11, <https://doi.org/10.31548/law2019.02.001>.

Summary. *The article describes the role of legal culture in the construction of the rule of law, the formation of civil society, in the history of mankind and in the life of an individual. Attention is focused on the need to identify the main parts of the structure of legal culture through the structure of culture as a systemic phenomenon using the principle of isomorphism. The proposed structure will allow to expand the space for further studies of the structure of legal culture and will give impetus to the General theoretical analysis of its individual structural parts, which will contribute to the implementation of national security policy in the socio-economic, political and regional spheres of public life, preservation of historical heritage and national identity of Ukraine, overcoming internal and external threats to its sustainable state and legal development.*

According to the results of the study, there is no unified theory of understanding and analysis of the structure of legal culture in the domestic legal science. When describing the structure of legal culture, it is better to show it through the structure of the generic concept. The analysis of the structure of culture as a systemic phenomenon from the objective, subjective and normative side is carried out. Using the principle of isomorphism, the structure of legal culture is divided into three parts – objective (legal activity), subjective (legal position) and normative (legal regulators).

Keywords: *culture, structure of culture, structure of legal culture, life activity, consciousness, life, activity, activity processes, position, life position*
